

A BUDAPESTI ORSZÁGOS KÖNYVKIÁLLÍTÁS.

Csontos Jánostól.

Azon előmunkálatok alapján, melyeket a »Könyvszemle« 1881. évi IV—V. füzete jelezett, létrejött az első budapesti országos könyvkiállítás, melyet Trefort Ágoston vallás- és közoktatási m. kir. miniszter f. é. márczius 5-én a M. Tud. Akad. palotájában, az országos képtár termeiben ünnepélyesen nyitott meg, s átadott a közhasználatnak. A megnyitási ünnepélyen jelen voltak: öt miniszter, egy bíbornok-érsek és négy püspök, a főrendi és képviselőház elnökei és számos tagja, a miniszteriumok képviselői, a felső bíróságok, az Akadémia, Egyetem, Műegyetem, Nemzeti Múzeum és más tudományos intézetek küldöttei, a fővárosi törvényhatóság fejei, a külföldi hatalmak consulai, a kiállítók legnagyobb része, a fővárosi nyomdászok, könyvárusok és könyvkötők megbízottjai, a hírlapirodalom képviselői, a fővárosban tartózkodó aristokráciának számos férfi és női tagja és más előkelő férfi és hölgy közönség, kik az ünnepély fényét és méltóságát jelentékenyen emelték. A minisztert Rath György, kir. táblai tanácselnök, mint az iparművészeti múzeum ideiglenes igazgatója, díszmagyarban a könyvkiállítási bizottság élén alkalmi beszéddel üdvözölte, mire a miniszter hasonló beszéddel válaszolt, a könyvkiállítást megnyitottnak nyilvánította s Rath és a könyvkiállítási bizottság kalauzolása mellett megtekintette a kiállítás összes csoportjait.

Ezzel a kiállítás megnyílt a közönségnek.

Állapodjunk meg itt s tartsunk kis visszapillantást a könyvkiállításokról általában s a budapesti könyvkiállításról különösen.

Régi szokás európai könyvtárakban, a legnevezetesebb kéziratokat, nyomtatványokat, metszeteket, autographokat s egyéb

bibliographiai ritkaságokat az összgyűjteményből kiválasztani, s mint cimeliákat alkalmas és biztos teremben, zárt üveg-szekrényekben külön felállítani, hogy a látogató közönség, mely a könyvtár teljes készletét át nem tekintheti, a gyűjtemény legkiválóbb ritkaságairól magának fogalmat alkothasson. Így kerülnek össze néhány szekrénybe a legnevezetesebb ritkaságok, melyek a könyvtár féltékenyen őrzött kincstárát képezik.

A cimeliák ily állandó kiállítása majdnem minden köz- és nagyobb magánkönyvtárban létezik, s bár nem nyilvános, de szakférfiak és érdeklődő közönség által engedély mellett mindenkor megtekinthető. Némely könyvtárak¹⁾ ki is nyomatták ritkaság-gyűjteményök jegyzékét, hogy ezáltal is jelezzék, hogy azt véka alá rejteni nem akarják.

Tudtommal, az utolsó negyven évben, Gersdorf, lipcei egyetemi főkönyvtárnok, volt az első, ki 1840-ben a könyvnyomda feltalálásának 400 éves jubilaumára, a könyvtár helyiségében a legnevezetesebb kéziratok, nyomtatványok, metszetek és autographokból nyilvános könyvkiállítást rendezett, s ezt a közönségnek a jubilaum tartamára megnyitotta.

Ez volt ez időben az első nyilvános könyvkiállítás, melyet közkönyvtár rendezett, s mint úttörő és ismeretterjesztő tényező a könyvtárak történetében új irányt jelez.

Őt követte Dr. Naumann Róbert lipcei városi könyvtárnok, a »Serapeum« című bibliographiai folyóirat megalapítója és 30 éven át szerkesztője, ki 1847-ben a lipcei városi könyvtár impozáns termében, a könyvtár saját és máshonnan bekért nevezetességeiből, különösen pedig az európai hírű Weigel gyűjtemény ritkaságaiból jótékony célra nyilvános könyvkiállítást rendezett, mely gazdagságára és rendszeres beosztására nézve az előbbit jelentékenyen felülmulta. A kiállítás a következő 6 csoportból állott: 1) kéziratok; 2) xylographiai munkák mint a nyomdászat előhírnökei; 3) ősnymtatványok; 4) új és legújabbkori díszmunkák; 5) autographok; 6) nyomdászatra vonatkozó díszmunkák, írásminták, fametszetek, stereotypek, chinai írás és mások.

¹⁾ Ilyen a lipcei egyetemi és városi, továbbá a bécsi es. udvari, a nürnbergi Germanisches Muzeum és más könyvtárak, a mint ezt a »Serapeum« folyamai tanúsítják.

A tárlat három napig volt nyitva, s ez idő alatt összesen 800 egyén látogatta.¹⁾

Ezt követte a nürnbergi Germanisches Museum könyvkiállítása, mely azonban az előbbiektől annyiban eltér, hogy nem valami praegnans ünnepély alkalmából rövid időre keletkezett, hanem az intézet szervezetéből fejlődött s mint nyilvános és állandó kiállítás a Múzeum egyéb gyűjteményei mellett mai napig fönnáll s a közönségnek bizonyos napokon megnyitvatik.

A tárlat az intézet tulajdona s a következő csoportokból áll: kéziratok, régi fametszetek és xylographiai munkák, ősnyomtatványok, ritka és díszkiadások, autographok, metszetek, különösen pedig germanicák és nürnbergicák, végre, a mit különösen ki kell emelnem, régi játszókártyák, melyek itt oly gazdagon vannak képviselve, hogy velök kevés németországi kártyagyűjtemény vetekedhetik.

Ez az első nyilvános és állandó könyvkiállítás, melyet az utolsó félszázadból ismerünk; nem önálló ugyan magában véve, hanem a Germanisches Museum nyilvános gyűjteményeinek kiegészítő része, mely azonban szervezetére nézve egy befejezett egészet képez.

Ezen könyvkiállítások azonban bármily érdekesek voltak önmagukban, egytől-egyik általános irányt követtek s a kiállított kéziratokban és nyomtatványokban inkább a könyvirás és könyvnyomtatás történeti fejlődését, mint egyes országok, nyomdák, tudományszakok vagy csoportok kimerítő bibliographiai anyagát tüntették fel.

Innét támadt szakférfiakban a vágy r é s z l e g e s könyvkiállítás rendezésére, mely az irodalom bizonyos ágára szorítkozván, ennek bibliographiai anyagát lehetőleg kimerítse s az irodalomtörténet egy fejezetét tisztába hozza.

Az első kísérletet e téren a pétervári császári könyvtár tette meg, midőn 1856-ban saját impozáns helyiségeiben nagyszabásu biblia kiállítást rendezett, mely a bibliographiában korszakot jelez.

¹⁾ Bericht über eine auf der Stadtbibliothek zu Leipzig veranstaltete öffentliche Ausstellung. Serapeum, 1847. 13. sz.

A kiállítás ¹⁾ három csoportból állott.

Az első csoportban voltak: a világ minden nyelvű bibliakiadásai. — Összesen 3000 példány, a szélrózsa minden irányából összegyűjtve. A mit fejedelmi, diplomatai, tudományos és társadalmi összeköttetések létrehozni képesek, az mind megtörtént a kiállítás érdekében s az eredmény meglepte még a legvérmesebb reményű szakférfiakat is. Együtt voltak itt a legrégibb és legnevezetesebb bibliakiadások a világ minden részéből, bizonyos korig teljes számmal, azontúl pedig minden nyelvből a legelső kiadás. A bibliairodalom bibliographiai anyaga sem azelőtt, sem azután ily nagy számban együtt nem volt soha. Száznál több nyelven be volt mutatva a keresztény művelődés kutforrása.

A második csoport magában foglalta az egyházi szláv nyomtatványokat (misekönyvek, evangeliumok, ritualék stb.) a legrégebb időtől a legújabb korig, 266 kiadásban. Ezek közt volt egy 1500 körül (állítólag) Brassóban nyomtatott ó szláv evangelium, melyről a hazai bibliographia mit sem tud, továbbá egy 1579-ki szászsebesi Evangelium és egy 1580-ki szintén szászsebesi Rituale, melyek a hazai bibliographiában szintén ismeretlenek.

A harmadik csoportban voltak a képnymatok különböző nemei, (fametszet, rézmetszet, aczélmetszet, könyvnyomat stb.) a műág első zsongéitól kezdve legvirágzóbb koráig tekintélyes számban bemutatva.

A kiállítás egyike volt a legsikerültebbeknek s mint nagyszabású szakkiállítás a bibliographiában egyedül áll. Egyszersmind befejezi azon nyilvános könyvkiállítások sorát, melyeket külföldi közkönyvtárak az utolsó negyven évben rendeztek.

Mindezeknél nagyobb szerű volt az 1840-ki lipcsei nyil-

¹⁾ Die Ausstellung von Bibeln, Kirchenslavischen Drucken und aller Arten von Bilderdruck in der kais. öffentlichen Bibliothek zu St. Petersburg. Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliotheken Wissenschaft. 1857 évf. 814. sz.

város könyvkiállítás¹⁾, melyet a könyvnyomdászat 400 éves jubileumára a lipcsei könyvárusok egylete a saját tőzsdecsarnokában rendezett s melyet azért említünk itt sorrenden kívül, mert egész szervezetére az előbbiektől lényegesen eltért s nem közkönyvtár kezdeményezéséből, hanem az egyesület buzgalmából jött létre.

E könyvkiállítás szintén általános volt, de a könyvkereskedés és könyvnyomdászat szempontjából az eddigieknél szélesebb alapon és nagyobb arányokban rendezve. A nyomdászat történeti fejlődésén kívül különös célja volt: feltüntetni azon ritka és becses kiadásokat, melyek a könyvárusi forgalomban mint nyomdászati érdekességek nagyon keresettek, továbbá gépekben és sajtókban bemutatni a könyvnyomda fokozatos haladását.

A tárlat 11 csoportból állott, melyeknek anyagát különböző köz- és magánkönyvtárak szolgáltatták. A rendezést és felállítást szakférfiak végezték a következő csoportok szerint: 1) középkori miniatűrök, kéziratok és xylographiai könyvek; 2) ősnymtatványok 1485-ig, lehetőleg minden nyomdából; 3) régibb nyomtatványok 1680-ig. Verard Antal, Aldus, Rewich, Giunta, Frobenius, Germain Hardonin, Stephanus, Kerver Th., Schönsperger, Trechsel, Vechelius, Plantin és Elzevir-féle nyomdák; 4) új és legújabbkori nyomtatványok; 5) legrégibb fametszetről készült nyomtatványok; 6) könyvek fametszetekkel; 7) kótanyomtatványok és térképek; 8) különböző műnyomatok (Congrev, Relief aranynyomat stb.); 9) könyvnyomda technikája: gépek és sajtók; 10) nyomdászatra és az ünnepélyre vonatkozó munkák; 11) az emlékünnepről készült egyéb tárgyak.

A kiállítás a legnagyobb szerű volt, a mit ekkorig e nemben létrehozta. Gazdagságával meglepett mindenkit s méltó volt a könyvnyomda 400 éves történetéhez. Méltán mondhatta tehát az emlékünnepről programja: »hogy az ünnep emelkedett és fesztelen volt, hol mindenki azon áldásoknak örvendett,

¹⁾ Lásd: Ueber die Ausstellung der deutschen Buchhändler-Börse zu Leipzig während der Feier des Buchdruckerfestes 1840 Von Dr. Umbreit in Weimar. Serapeum 1840 évf. 15. sz.

²⁾ L. Eckstein értekezését: »Schriften zur Secularfeier der Erfindung der Buchdruckerkunst« az Allgemeine Literaturzeitung 111—114. számaiban.

melyekkel Guttenberg halhatatlan találmánya az egész világot elárasztotta. »

Következett 1877-ben a londoni könyvkiállítás, melyet Caxton Vilmos első londoni nyomdász és az angol nyomdászat négyszázéves jubileumára a Kensington Múzeumban rendeztek s mely nagyszerűségére és teljességére nézve az eddigi kiállításokat mind felülmúlja. Ez is általános kiállítás volt, különös tekintettel azonban az angolországi nyomdák történeti fejlődésére, melyeknek termékeit bizonyos korig teljesen, azontúl pedig nagy számban feltüntette. Ez rekeszti be a nagy stylben rendezett általános könyvkiállítások sorát.

A kiállításról egész kis irodalom keletkezett. Itt csak röviden kiemeljük, hogy az angolországi nyomdatermékeken kívül ki voltak állítva: középkori ritka kéziratok és miniatűrök, fametszetek és xylographiai munkák, ősnymtatványok igen nagy számban majdnem minden nyomdából, régibb ritka kiadások kiválóbb nyomdászoktól, illusztrált és díszmunkák, mindenféle műnyomatok, chinai és keletindiai nyomtatványok, réz- és aczélmetszetek, könyomatok s ezekhez hasonlóak, s a mit különösen ki kell emelnünk: nagymennyiségű sajtók és gépek a legrégibb időktől, a legújabb korig. Ez utolsó osztály volt a leggazdagabb. A legkezdetlegesebb könyvsajtótól a legkifejlettebb gyorsajtóig, minden mellék felszerelésével együtt, be volt itt mutatva a könyvnyomda technikájának minden nuancea. Az osztály egy befeje-

1) Kiemeljük ebből a következőket: »Caxton Celebretion 1877, — Catalogue of the Loan Collection of Antiquities, Curiosities, and Appliances connected with the Art of Printing, South Kensington. Edited by George Bullen London, Trübner. Nagy 8-r. 476 l. — Fascimiles illustrating the Labours of William Caxton at Westminster, and the Introduction of Printing, into England. With Memoir and Bibliographical Particulars, by F. C. Price, London, Price 4°. — Fascimile of the Dictes and Sayings of the Philosophers (első Angliában nyomtatott munka) which was fynished the XVIII day of the monath of Novembre, and the servententh year of the regne of King Eduard the fourth. (1477). — Invention of Printing: a Collection of Facts and Opinions descriptive of Early Prints and Playing Cards the Black Book of the Ninth Century, the Legend of Lourens, Janson Coster of Haarlem, and the Work of John Gutenberg and his Associates. By T. L. de Vienne. Illustrated with Fascimiles of Early Types and Woodcuts. London Trübner. II kiadás, Nagy 8-r. 5° 0 l.

zett egészet képezett s tanuskodott a könyvnyomdászati iparnak fejlettségéről.

Ennek legfényesebb bizonyítéka volt azon ekkorig, még utól nem ért technikai bravour, melyet a kiállítás ezen osztályában a közönség szeme láttára végrehajtottak, midőn 24 óra alatt egy teljes bibliát nyomtak, befűzték, bekötötték és szétosztották.

A kiállítás anyaga köz- és magán könyvtárakból gyűlt össze s az angolországi nyomtatványokon kívül, különösen első rendű bibliographiai ritkaságokban, milyenek: a xylographiai munkák és ritka nyomtatványok, oly gazdagságot tüntetett fel, hogy azokhoz hasonló gyűjteményt (ha rövid időre is) sem azelőtt, sem azután összehozni nem sikerült. Az ismert bibliographiai ritkaságokból alig hiányzott valami. Itt volt Lord Earl of Spencer európai híré althorpi gyűjteménye is kiállítva, mely bibliographiai ritkaságainak gazdagságára nézve, a legtöbb európai könyvtárral vetekedik.

Ezen nagyszabású könyvkiállításon kívül, az utolsó 50 évben volt még számos kisebb-nagyobb kiállítás azon külföldi városokban, melyek a nyomdászat 400 éves emlékét ünnepelték, vagy a hol világkiállítást, országos, vagy helyi érdekű iparkiállítást rendeztek. Kisebb-nagyobb mértékben ezek is belevonták a nyomdászati ipart körükbe s szűkebb körű könyvkiállításban a nyomdászat termékeit s egyes kiválóbb gépekben annak technikai haladását mutatták be. Ezen kiállításokkal, melyek többnyire minden rendszer nélkül, egyes ritkaságokat curiosumokat mutattak be s legfeljebb egyes városok vagy országok bibliographiai anyagának összeállítására tettek gyöngye kíséreltet, ezáltal nem foglalkozunk.

Kiemelkedik ugyan önálló iránya és rendszeres kivitele által a nürnbergi bajor iparmúzeum 1877-ki kiállítása, melyet a sokszorosító művészetek dolgozataiból, a könyv- és műnyomdászat fejlődésének feltüntetésére rendeztek, de ez kiválóan iparkiállítás volt, mely a kiállított nyomtatványokat, metszeteket, fény-, kő- és egyéb nyomtatásokat, nyomda technikai és ipartörténeti szempontból, a nyomda szolgálatában levő művészeti, tudományos és mechanikai segédeszközök kísé-

retében mutatta be, szorosan vett könyvkiállításnak tehát az eddigi értelemben nem mondható.¹⁾

Erről tanuskodnak a tárlatról megjelent publicatiók,²⁾ melyek a kiállítás anyagát és eredményét kizárólag ipartörténeti szempontból méltatják.

Ezenkívül még a bécsi könyvkiállítás érdemel figyelmet, melyet a bécsi nyomdászat 400 éves emlékünnepeére f. é. június 24-én kizárólag bécsi nyomtatványokból rendeztek. Ezt folyóiratunk más helyen külön cikkben méltatja.

Ezekben foglaltuk össze a legnevezetesebb külföldi könyvkiállításokat. Mint általános könyvkiállítás legnagyobbaszerű volt a londoni, mint specialis szakkiállítás a pétervári, mint szorosan vett nyomdászati iparkiállítás figyelmet érdemel a nürnbergi. Mindegyiket praegans alkalom hozta létre, a rendezés élén kevés kivétellel mindenhol tudományos intézetek és szakférfiak állottak. A lendület, melyet a nyomdászat az utolsó félszázadban vett, — óriási; ezzel párhuzamban haladt a bibliographiai és nyomda-technikai ismeretek terjesztése, emelkedett az érdeklődés a könyvtárak írott és nyomtatott kincsei iránt s kifejlődött tudományos elveken alapuló európai közszellem a könyvtárak és könyvtárnokok hivatásáról, az írott és nyomtatott könyvek becséről s a nyomdászat áldásainak culturtörténeti méltánylásáról.

Hazánkban a Nemzeti Múzeum könyvtára volt az első, mely a nürnbergi »Germanisches Museum« mintájára a saját helyiségében³⁾ állandó könyvkiállítást rendezett, s ezt 1877. okt. 1-én a közönségnek megnyitotta. Az eszmét Fraknoi Vilmos

1) L. Dr. A. v. d. Linde. Gutenberg. Geschichte und Erdichtung aus den Quellen nachgewiesen. Stuttgart W. Spemann 1878.

2) A kiállításról a következő szakmunka jelent meg: Katalog-Ausstellung von Arbeiten der vervielfältigenden Künste im Bayerischen Gewerbemuseum zu Nürnberg. 1877. 4°. VII. 215 l. Szövegbe nyomott fametszetekkel. Ezenkívül megjelent egy nagyobb munka is számos műmelléklettel. Mind a két munkát jeles szakférfiak írták. A főfejezetek így következnek: 1. Könyvnyomda és fametszet, írta Dr. v. Schoon, iparmúzeumi-őr. 2. Ércnyomás és könyomat, írta Dr. Stockbauer intézeti-őr. 3. Fényképezés és fénynyomás, írta Dr. Kayser vegyész. 4. A sokszorosítás mechanikája, írta Dr. Seelhorst titkár.

3) A könyvtárba vezető zárt folyosón.

volt könyvtár-őr vitte keresztül, ki a könyvtár összgyűjteményéből kiválogatva a legnevezetesebb hazai okleveleket, leveleket és kéziratokat, továbbá a legritkább magyar és egyéb nyelvű hazai vonatkozású nyomtatványokat és a kiválóbb magyarországi metszeteket, ezeket egy szűkebbkörű »magyar történeti és irodalomtörténeti kiállításban«¹⁾ a közönségnek bemutatta. A kiállítás 139 oklevelet és levelet, 27 kéziratot, 107 könyvet és 130 metszetet foglal magában, s 1877 október 1-je óta minden kedden és csütörtökön a közönségnek nyitva áll. Célja: ez utóbbit tájékoztatni a könyvtár legnevezetesebb kincseiről s szemléleti úton felhívni az érdeklődők figyelmét a kiállított tárgyak becsére.

Ezen kiállítást követte a budapesti nyomdászok és betűöntők által 1878 jun. 9-én, az első országos nyomdászgyűlés alkalmából a fővárosi iparos körben rendezett »nyomdászati munka-kiállítás«²⁾ mely a hazai nyomdászat fejlődését, a hazai nyomdák termékeiből feltüntetni tűzte ki feladatául. A kiállításon képviselve volt a hazai nyomdák legnagyobb része, ide értve a horvát-szlavon-dalmátországi nyomdákat is, melyeknek termékei tekintélyes számuk és izléses kivitelük által tűntek ki. A bemutatott munkák túlnyomó részben modern nyomtatványok voltak, melyek a hazai nyomdászat jelenkori állapotáról és a külföldi nyomdászattal való versenyképességéről örvendetes képet nyújtottak. Voltak azonban régi hazai és külföldi nyomtatványok is kiállítva, továbbá díszmunkák, különböző műnyomatok, chinai nyomtatványok s a nyomdászati iparnak egyéb segédeszközei.

A kiállítás két nagy termet vett igénybe s gazdaságával és okszerű beosztásával nemcsak a szakférfiakat, hanem az irodalmi köröket is meglepte. A sajtó általános elismeréssel nyilatkozott róla, mint nyomdászati szakkiallítás pedig oly eredményeket ért el, melyekre a budapesti nyomdászok és betűöntők egylete méltán büszke lehet. Constatálta a haladást és versenyképességet a hazai nyomdászat minden ágában, emelte

¹⁾ L. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának magyar történeti és irodalomtörténeti kiállítása. Budapest, 1877. 8-r. 601 és »Könyv-Sz.« 1877.

²⁾ »Vasárnapi Ujság« 1878 évf. jun. 16. sz. — »Hon« 1878 jun. 12-ki és »Typographia« 1878 évf. 23-24. sz.

a közszellemet a nyomdászati ipar fontosságáról és hivatásáról s lendületet adott a nyomdászati ismeretek terjedésének hazánkban.

Következett az 1882 iki budapesti tavaszi országos könyvkiállítás, mely a nagyszabású könyvkiállításokhoz tartozik, s méltán megérdemli, hogy vele ezuttal bővebben foglalkozzunk.

A kiállítást R á t h György, a királyi tábla tanácselnöke, mint az országos iparművészeti Múzeum ideiglenes igazgatója kezdeményezte s T r e f o r t Ágoston vallás és közoktatási m. kir. miniszter és H e g e d ű s Kandid Lajos miniszteri tanácsos hathatós pártfogása mellett, a fővárosi, vidéki és külföldi köz- és magánkönyvtárak közreműködésével és néhány lelkes hazai szakférfiu szellemi támogatásával hozta létre.

Czélja volt: a hazai könyvnyomdászat és könyvkötészet fejlődését, ez iparágak termékeiben, a legrégibb időtől a legújabb korig feltüntetni, s ipartörténeti szempontból előkészíteni a hazai könyvnyomdászat és könyvkötészet történetének megírását. Mint az iparmúzeum vezetője feladatának ismerte lehetőleg teljesen összegyűjteni azon nyomtatványokat, melyek a szathmári békekötésig Magyarországon láttak napvilágot, s ezekben, ha rövid időre is, bemutatni a régi magyarországi nyomdászat teljes bibliographiai anyagát. Mily betűket, initialékat, címlap-, lapszél-, homlok- és colophon-diszítéseket, vignetteket és nyomdász jelvényeket használtak régi nyomdászaink? mely motivumok fordulnak elő a nyomtatványok diszítéseiben? milyen a nyomás és mely viszonyban állanak nyomtatványaink a külföldi termékekkel? melyik külföldi nyomda hatása látszik leginkább régi nyomtatványaikon és hol tapasztalható önálló felfogás vagy irány? Szóval milyen volt a régi nyomdászat oeconomiája és mit lehet ebből a hazai nyomdászat érdekében értékesíteni? Ezen és hasonló indokok vezérelték a lelkes elnököt, midőn a könyvkiállítás keresztülviteléhez fogott. A másik szempontból volt: a nem magyar nyelvű, de magyarországi nyomtatványok bibliographiájának előkészítése.

Mennyire felelt meg a könyvkiállítás ezen czéljának? Erről a szakférfiaknak és a közönségnek alkalma volt közvetlen tapasztalásból meggyőződni. Mennyire lesz az összehozott dúsgazdag anyag tudományosan értékesíthető? Erről tanuskodni fog azon

munka, melyet az iparművészeti múzeum a kiállítás ipartörténeti eredményéről kiadni készül.

Kezdetben a könyvkiállítás ipartörténeti kiállításnak volt tervezve, mely a hazai nyomdászat termékeit 1473—1711-ig teljessé s a régi hazai kötéseket tekintélyes számban fogná feltüntetni. Így gyűlt volna össze 1711-ig közel 4000 hazai nyomtatvány és körülbelül 500—600 régi hazai kötés, a magyarországi régi nyomdászatnak és könyvkötészetnek teljes anyaga. E kiállítás azon előnnyel kecsegtetett, hogy mint magyarországi szakkiállítás befejezett egésznek fog képezni, hol minden könyv nyitott címlappal bemutatva levén, alkalma lesz a szakférfiaknak azokat minden nehézség nélkül tanulmányozni.

De ez azon hátránnyal járt volna, hogy szűk körénél fogva, a nagy közönségben nem keltette volna fel azon érdeklődést, melyre egy országos kiállítás méltán igényt tart.

Szükséges volt tehát a kiállítás szűk keretén tágítani s oly csoportokkal bővíteni, melyek annak általános érdeket kölcsönöztek s becsét jelentékenyen emelték. Így kerültek a kiállítás keretébe: a nyomdászat előtti magyarországi kéziratok, továbbá a középkori festett kéziratok, ősnymtatványok, az 1711—1882-ki korszakból származó kiválóbb hazai nyomtatványok, a Dankó-féle könyvornamentikai gyűjtemény, könyvkedvelők gyűjteményei, hazai modern könyvkötések és kiválóbb hazai nyomdák és kiadók modern kiadványai.

Igy lett a tervezett ipartörténeti kiállításból nagyszabású magyar történeti és bibliographiai kiállítás, mely mint ilyen méltán a lipcei és londoni könyvkiállítás mellé helyezhető, mint nemzeti könyvkiállítás pedig a kiállítások történelmében egyedül áll.

Az anyagot hozzá legnagyobb részben hazai könyvtárak szolgáltatták, s csak a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek csoportjánál vették a kiállítás intézői a külföldi könyvtárak szívessegét nagyobb mértékben igénybe.

A többi csoportoknál három külföldi könyvtár volt összesen két magyarországi nyomtatvánnyal és egy hazai kötéssel képviselve.

Az anyag rendezését, felállítását és leírását néhány szakférfi végezte. Munkájok eredménye a »Könyvkiállítási

Kalauz¹⁾ mely Szilágyi Sándor szakértő, gondos és tapintatos szerkesztésében bibliographiai forrásmunkává nőtte ki magát s három hónap alatt két kiadást ért meg.

Rendkívül fényes kiállítása nyomdászatunk történetében eseményt képez. S ennek becsét nagy mértékben emeli azon körülmény, hogy a fővárosi nyomdák közül; az Athenaeum, Franklin-társulat, Weizsmann testvérek, Hornyánszky Viktor és a pesti könyvnyomda részvény-társaság nyomdái, továbbá Posner

1) Teljes címe: Kalauz az orsz. magy. iparművészeti múzeum részéről rendezett könyvkiállításához Budapest, 1882. Nagy 8-rét, VI. és 261 számozott és 5 számozatlan lap. Ismertetését a következőkben adjuk. A Kalauz szövegét diszboríték foglalja be, melyet Posner Károly Lajos műintézete, egy Nagy Lajos korabeli Missale kötéséről Myskovszky Victor kassai tanár által készített rajz után igen díszes színnyomatban állított ki. Az első borítéktábla jól sikerült színnyomatban négy sarok díszítést és két csattot, a közepén pedig Magyarország anjoukori címerét tünteti fel. E fölött arany uncialis betűkkel: »Könyvkiállítás«, alatta »Budapest 1882.« című felírás olvasható. A másik borítéktáblán nincsen felírás. A címlap polychrom színnyomatban egy miniaturret tüntet fel, mely egy karthauzi szerzetest ábrázol a mint padon ülve egy hosszúkás keskeny asztalon nyitott könyvben ír. Az asztal jobb végére két szarv tintatartó van alkalmazva, az egyik fekete, a másik vörös tintára; ezeknek megfelel a másoló jobbában és baljában levő két nádtoll, mely az írásra és rubricálásra szolgál. A miniatúra a bécsi képes krónikából van véve. Kiadta először néhai Emich Gusztáv nyomdász, a bécsi képes krónikáról Toldy Ferencz által rendezett díszpublicációjában 1867-ben, másodszor pedig az Athenaeum részvény-társulat könyvnyomdája a Kalauz számára. Következik Ráth György tájékoztató bevezetése a könyvkiállítás rendezéséről és szervezetéről, mely VI lapot vesz igénybe. A szöveget a »magyarországi codexek« nyitják meg díszes címlappal, mely a keszthelyi grófi könyvtár Kinizsiné Magyar Benigna asszony 1494-ki való, imakönyvének címlapjáról, Schickedanz Albert rajza után cincographiában készült. Következik »Középkori könyvmásolóink« című bevezetés: Csontos Jánostól, elején cincographiai homlokdiszszel, az esztergomi Bakocs-féle Gradualé címlapjáról. Utána jön: »Középkori könyvfestőink«, Pulszky Károlytól. Ezt követik a következő cikkek: Magyarországi könyvmásolók és könyvfestők által készített latin kéziratok 1228-1500-ig, Csontos Jánostól. Magyar nyelven írt kéziratok mint nyelvemlékek 1228-1539-ig, Volf Györgytől. Hazai történeti és művelődéstörténeti kútfők 1200-1526-ig, Csontos Jánostól. Eddig a Kalauzt az Athenaeum irod. és nyomdai részvény-társulat nyomtatta. Következik a thorni Naldus Naldius Corvin-codex címlapjának hasonmása, melyet a Franklin-nyomda, Pollák Zsigmond metszete után, díszes színnyomatban, eredeti nagyságban, fényesen állított

Károly Lajos műintézete az ügy iránti lelkesedésből vetélkedtek egymással, hogy a »Kalauz« egyes részeit hazafias áldozatkészséggel minél díszesebben, minden díj nélkül állítsák ki. Minden nyomda az általa készített részben saját haladásának színvonalát igyekezett bemutatni.

Innét magyarázható, hogy a »Kalauz« nemcsak gazdag tartalmával, hanem külső fényes kiállításával is a szakférfiak és a művelt közönség általános elismerését vívta ki.

ki. Ez nyitja meg a Kalauzban a »Corvin-codexek« csoportját, a mint ezt a rajta levő arany betűs felírás: »C o r v i n - c o d e x e k« jelezi. Ezután jönnek a következő cikkek: »A Corvina maradványai«, Pulszky Ferencztől. Zárignette a thorni Corvin-codex első címlapjáról való. »Corvin-codexek«, Csontos Jánostól. »Hazai könyvtárak egyéb codexei«. Ehez a bevezetést Pulszky Ferencz, az ismertetéseket Csontos János írta. A cikket megelőzi a gyulafehérvári codex aureus egyik díszlapjának hasonmása, melyet Dörre Tivadar sikerült rajza után a Franklin-társulat kisebb formában bíbor színben eszesen állított ki. Az ősnymtatványok csoportjához a hasonmást Temesvári Pelbárt Pomerium című munkája szolgáltatta, hol a szerző íróasztalánál ülve van ábrázolva, amint egy nyitott könyvből olvas. A bevezetést az ősnymtatványokhoz Emich Gusztáv, az ismertetéseket Hellebrant Árpád írta. Hét naptárt és prognosticont Szádeczky Lajos ismertetett. A bevezetés elején lévő fametszetet, mely Szent István királyt Imre herczeggel ábrázolja, és a zárignettet, mely Mátyás király és Beatrix ezimerét tünteti fel Thuróczy krónikájából vették. Az ősnymtatványokkal végződik a Franklin-társulat nyomása, mely az egész »Kalauz«-ban a legdíszesebb s négyféle, köztük egy utánzott XV. századbéli gót typust mutat fel. Következik: »Régi Magyarországi könyvtár 1473—1711-ig«, Szabó Károlytól. A cikk díszes címlappal kezdődik, mely Sylvester Uj Testamentumának (Sárvár, 1541) hasonmása. Ennek utánzott betűiből való a címlap következő vörös felírása: »R é g i M a g y a r o r s z á g i K ö n y v t á r«. A cikk homlokdisze: Heltai krónikájából (Kolozsvár 1575), az A. kezdőbetű, a Ritus Explorandae Veritatis című munkából, (Kolozsvár 1550) a zárignette, (kard és lant) Tinódy Sebestyén krónikájából, (Kolozsvár 1554) van átvéve. Ezt követi: a magyarországi nyomdászat 1711—1848-ig, Ballagi Aladártól. A Kalauznak ezen részét a Weizsmann testvérek nyomdája állította ki. A könyvedvelők és könyvészeti érdekességek csoportjának címlapja Székely István krónikájának (Krakkó 1559) címlapjáról van reprodukálva. A csoport névtelen bevezetéssel kezdődik. Az A. kezdőbetűt az 1510-iki zágrábi misekönyvből vették. Következnek a k ö n y v k e d v e l ő k ritkaság gyűjteményei: a nagyapponyi családi, gróf Apponyi Sándor lengyeli, Agoston József budapesti, Emich Gusztáv budapesti, gr. Keglevich István tapolezáni, Knauz Nándor kanonok esztergomi, Pauer János püspök székesfejérvári, Ráth György budapesti, Szalay Imre buda-

A könyv nem szorosan vett tudományos szakmunka, de nem is közönséges katalogus, hanem a művelt közönség számára írt irodalomtörténeti útmutató, melynek a szak-
 férfiak is hasznát veszik. Célja: megismertetni a hazai közönséggel, a hazai közép- és újkorból reánk maradt s a kiállításon bemutatott történeti, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti emlékeket, felhívni a figyelmet a régi magyarországi kéziratok, nyomtatványok, kötések és más bibliographiai ritkaságokra s

pesti, Szemere Attila budapesti, Herczeg Windischgraetz Lajos sárospataki és Lanfranchi Enea pozsonyi könyvtáraiból, névtelen szerzőktől, hol több hol kevesebb részletességgel ismertetve. Ezután jönnek: könyvészeti érdekességek névtelen szerzőtől, és Myskovszky Victor initiale gyűjteménye a kiállítótól ismertetve. Végződik a csoport Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai kiállításának általános, két lapra terjedő, ismertetésével. Zárlap: a három magyar szent királyt (István, Imre és László) ábrázoló díszlap hasonmása, az 1510-ik zágrábi Missaléból. A »Kalauz«-nak ezen részét Hornyánszky Viktor budapesti nyomdája készítette. Ezt követi: Jelenkori nyomdászatunk általános ismertetése 1848–1882-ig, Ballagi Aladártól. A »Kalauz« utolsó fejezete: a könyvkötészet, melynek címlapját a drezdai Cícero Corvin-codex borítéktáblájának hasonmása színnyomatban képezi. A hasonmást a pesti könyvnyomda részvény-társulat Morelli után esinosan és híven állította ki. Csak annyiban tért el az eredetitől, hogy a tábla közepére Mátyás király megszokott címere helyett, Magyarország mostani címérét nyomatta, a felső lapszélbe pedig, hol a kézirat címe szokott lenni, arany betűkkel ezen szót illesztette be: »Könyvkötészet.« E fejezet is bevezetéssel kezdődik, melyet Keszler József a könyvkötészetéről írt. Következnek: Régi kötések. Ötvösművel díszített könyvtáblák a XV–XVIII. századból, Hampel Józseftől és Pulszky Károlytól. Bronzművel díszített könyvtáblák a XIII–XV. századokból, Pulszky Károlytól. Külföldi bőrkötések. Olaszország, Németország, Kelet. Magyar Bőrkötések Jelenkori kötések. Dísz- és mintakötések. Keszler Józseftől. Ezzel a »Kalauz« szövege ki van merítve. Még a kiállító könyvkötők nevei, a dísztermények jegyzéke, a tartalom és hibaigazítás rovatai következnek, s ezzel a »Kalauz«-nak vége. Az utolsó lap a zárlap, mely »Philippus Bergomensis: De plurimis claris scelestisque mulieribus« című Beatrix királynénak ajánlott ösnyomtatványból van átvéve s cinkographiai hasonmásban azon jelenetet ábrázolja, midőn a szerző munkáját Beatrix királynénak átnyújtja. A »Kalauz«-nak ezen utolsó csoportját a pesti könyvnyomda részvény-társaság készítette. Ezen kiállítási »Kalauz«-ból a második bővített és javított kiadás: »Könyvkiállítási Emlék. Budapest M.D.CCCLXXXII.« cím alatt jelent meg, nagy 8-rétben mint az előbbi, VIII. és 263 számozott és 5 számozatlan lapon, tehát 4 lappal bővítve. Az eltérések benne a következők. Először megváltozott a »Kalauz« borítéka.

könyvtáraink ritka kéziratai és nyomtatványai mellett bemutatni azon eredményeket, melyeket a hazai bibliographiai kutatások újabban napfényre hoztak.

Ezen munkára utaljuk olvasóinkat. A könyvkiállítás anyaga itt oly részletesen van ismertetve, hogy mi ezuttal a csoportok ritkaságainak részletes méltatásától fölmentve érezzük magunkat. Hanem el fogjuk mondani nézetünket a kiállítás általános benyomásáról, szervezetéről és hatásáról; elmondjuk: miként lehetne okszerűen a bemutatott gazdag anyagot tudományosan értékesíteni, s megteszszük az egyes csoportoknál észrevételeinket. Mindezekről a jövő számban.

(Vége köv.)

Ugyanaz a színnyomatu tábla, mely a »Kalauz«-ban a könyvkötészet csoportjánál, mint címlap szerepelt, a második kiadásban borítéktáblának van felhasználva. Címlapja is változott. A régi címlap helyébe a második kiadásban Verböczy hármaskönyvének 1565-iki első magyar fordításából, a címerkeretet alkalmazták. Címe: »Könyvkiállítási Emlék, kiadja az országos iparművészeti múzeum. A könyvkiállítási »Kalauz« második bővített kiadása. Budapest Kilián Frigyes bizománya. MDCCCLXXXII.« — A szövegben is történtek javítások, bővítések és változások. Ráth György bevezetése VI lapról VIII-ra emelkedett. A kéziratok osztályában hasonlóképen történtek javítások, bővítések, kisebb igazítások, a Corvin-codexek csoportja pedig új statisztikai kimutatással gyarapodott s a Münchenből utólagosan érkezett Corvin-codexek ismertetése jelentékenyen bővítettett. Az ősnymtatványok is javításon mentek keresztül. Több ősnymtatvány ismertetése újból lett átírva s két oly ősnymtatvány lett most a csoportba felvéve, mely az első kiadásból kimaradt. A többi csoportokat szintén újból átnézték az illető szakférfiak és kijavították. A régi díszítmények száma ezen kiadásban kettővel megfogyott, de három újjal gyarapodott. A gyarapodás tehát egy többletet mutat. Ezekből az címlapot már említettük. A második a jelenkori nyomdászathoz van mint díszkeret cinkographirozott hasonmásban felhasználva s Dankó kanonok gyűjteményéből, Paganini munkájáról (Tivoli 1520) való. A harmadik az aradi lyceumi könyvtár tulajdonát képező: Rákóczy György bibliájának borítéktáblájáról van véve s ezt kisebbített alakban sikerült fénynyomathoz mutatja be. Közepén a következő vörös felírás olvasható: »Régi és jelenkori könyvkötészet.« Ezenkívül a szövegben vannak kisebb igazítások és javítások, melyek a kiadás irodalmi becsét emelik. A hibák, melyek az első kiadásban a nagy sietésben becsusztak, a másodikban ki lettek igazítva, úgy, hogy a »Könyvkiállítási Emlék« a »Könyvkiállítási Kalauz«-nál minden tekintetben tökéletesebb. Megjegyezzük, hogy a második kiadást az illető nyomdák mérsékelt díjért állították ki, s hogy az Kilián Fr. bizományaiban jelent meg.